

■ ■ מאה וחמישים שנה להולדת אליעזר בן־יהודה ■ ■

דברי נשיא המדינה מר שמעון פרס

כבוד נשיא האקדמיה ללשון העברית פרופ' משה בר־אשר,
חברי האקדמיה, סגל המכללה לחינוך על שם דוד ילין,
מכובדי,

אני מבקש לשבח את האקדמיה ללשון העברית על פעילותה הברוכה לטיפוחה, להנחלתה, להעשרתה ולהגנתה של לשוננו. כמו כן ברצוני לברך את המכללה האקדמית לחינוך על שם דוד ילין, המנהיג, המורה, ממייסדי הסתדרות המורים וועד הלשון העברית. האכסניה הנכבדה הזאת הנושאת את שמו הולמת את האירוע החשוב הזה לציון מאה וחמישים שנה להולדתו של לוחם ומחיה השפה העברית אליעזר בן־יהודה.

טוב שההתכנסות הזאת מתקיימת בחג החנוכה, שהרי נס המרד שהניפו המכבים נגד היוונים לפני אלפיים מאה שבעים וארבע שנה היה לא רק בגלל גזרות השמד הדתי שגזרו הסֵלֶוֹקִים על היהודים בארץ ישראל. המרד היה באותה מידה התקוממות נגד תהליך ההתייוונות, נגד הניסיון להטמיע את הפרובינציה היהודית בתרבות יוון, לדחוק ולמחוק את השפה העברית ולגזור בכך את דינה של הציוויליזציה היהודית כולה.

כי מהי הלשון אם לא תעודת הזהות התרבותית של העם? מהי הלשון אם לא מעיין הביטוי של המחשבה, הפילוסופיה, הספרות, השירה, ההגות והשיח? מהי הלשון אם לא יסוד היסודות, תשתית התרבות כולה?

לא בכדי, בד בבד עם ראשית ההתעוררות הלאומית, התגבשותה של התנועה הציונית וצמיחתו של היישוב העברי בארץ ישראל התחוללה גם "מהפכת התרבות" שיסודה חידושה והחייאתה של השפה העברית. לא רבים האמינו שהדבר אפשרי, שניתן להפוך שפה קדומה, ארכאית לכאורה, שקפאה בכתבי הקודש ובסידורי התפילה, לשפה חיה, שפת ילדי הגן, שפת עוברי אורח, שפת הכתיבה והדיבור, שפת המדעים ושפת השוק.

הרצל עצמו פקפק בכך. מייסדי הטכניון רצו לקבוע את הגרמנית כשפת הלימוד האקדמי. ב"מלחמת השפות" המפורסמת נחלה העברית את ניצחונה ההיסטורי,

* דברים שנאמרו בישיבה הפתוחה של מליאת האקדמיה ללשון העברית ביום רביעי, כ"ה בכסלו תשס"ח, במכללה האקדמית לחינוך על שם דוד ילין. הישיבה התקיימה לציון מאה וחמישים שנה להולדת אליעזר בן־יהודה.

כי הנוער העברי בארץ, בזכותם של אישים כאליעזר בן-יהודה ודוד ילין ובזכותם של מורים חלוצים מעולים נאמני הלשון, כבר ספג את העברית וחש בה כבן בית. שפת התנ"ך, השפה שבה נשמעה בשורתם של נביאי ישראל מקדם, שפת ישעיהו ויחזקאל, מיכה ועמוס, ירמיהו וזכריה – שוב הייתה לשפתם הטבעית של בני הארץ הזאת. ניצחונה היה הנס הגדול ביותר, פלא ייחודי בהיסטוריה של תקומת ישראל. מי יגלה עפר מעיניו של בן-יהודה? לו היה מתעורר לפתע ויוצא מקברו לשוט בארץ הייתה מן הסתם תגובתו הראשונית התפעמות והשתאות מעצמת ניצחונה של שפת עֵבֶר. הוא היה מעיין בשקיקה בספרות העברית החדשה, מאזין בחדווה לשידורי הרדיו, מקשיב כלא מאמין לשפת הרחוב. ספק אם היה מבין את מלוא פשרם של הדברים. מילים כה רבות נוספו ונתחדשו במילון העברי מאז מילון בן-יהודה. ערכים ומונחים חדשים נוצרו או נתאשרו בידי האקדמיה ללשון. אבל חוששני שההתלהבות של בן-יהודה מן העברית של זמננו הייתה מצטננת במקצת. אוזנו הרגישה הייתה בוודאי נצרמת מעיוותי לשון וסיגי לעז שנשתגרו אצלו, כגון "שתי שקל", "יאללה ביי" וכיוצא באלה. הוא היה מתקצף למראה שלטי חוצות, חנויות ובתי קפה הנושאים שמות לועזיים, ואולי היה קורא לחרם על רשתות שידור המתהדרות בשמות זרים וחסרי חן כגון "הוט" ו"יס".

אבל הדאגה החמורה מכול שצריכה להטרידנו היא הסחף והשחיקה בתרבות הקריאה בקרב הדור הצעיר, הילדים ובני הנוער. עידן המחשב והאינטרנט פותח אופקים לעולם ומלואו, וזה דבר נפלא, אבל כמו בכל חידוש מדעי או טכנולוגי יש בצד היתרונות העצומים גם חסרונות וסכנות. חשוב מאוד שהילדים ישלטו במחשב, אבל אסור שהאינטרנט ישתלט על הילדים. ההורים, המורים והמחנכים חייבים להדריך ולהנחות באופן מודע את הילדים אל עולם הספר. יש לטעת בהם את הסקרנות, את עושר הלשון, את חדות הקריאה, את גירוי הדמיון, את מכמני השירה, את דחף הכתיבה והביטוי.

אנחנו חייבים לזכור ולהתריע: מיעוט הקריאה, רידודה של השפה המדוברת והכתובה, דלותו של אוצר המילים, חדירת הלהג הנכרי ונהיית הנוער אחר אפנות וזוהר – אלה הם תמרורי אזהרה לאיכותה ולעתידיה של התרבות העברית. מה שדרוש עתה הוא שידוד מערכות וניהול מערכה חינוכית יזומה ויעילה להעמקת האוריינות בקרב הנוער, כדי להגן על הלשון העברית שהיא אבן השתייה לציוויליזציה היהודית כולה.

לפני כעשר שנים פרסמתי ספר, ובו ניהלתי בין השאר דיאלוג עם הרצל ובן-יהודה על דמותה התרבותית והלשונית של מדינת ישראל. אני מבקש לקרוא באוזניכם קטע מן הדברים:

יקשה עלי בוודאי להסביר להרצל, שהגרמנית אינה השפה המומלצת לשיח בה בירושלים שירי קבלת שבת. ובמקום להסתבך עתה בהסבר ארוך על

חוויית השואה הנוראה, הסבר שיינתן מאוחר יותר, אסתפק ואומר לו שבניגוד לחזונו, השפה העברית אינה רק שפת הקודש של היהדות אז והיום, אלא היא כיום השפה הרשמית והיום-יומית של ארצנו, ושתושביה, רובם ככולם, מדברים בה. יהיה עליי לספר לו בהקשר זה על מאבקו המופלא של אבי הלשון העברית החדשה, אליעזר בן-יהודה, להחייאתה של שפת הקודש והפיכתה לשפה. לדברי בנו, איתמר בן אבי, החליט בן-יהודה לנהל מאבק שנראה כחסר סיכויים למען העברית מיד לאחר הינשאו: "בירח הדבש שלו, הזמין אבי את אמי לשיט נופש על נהר הדנובה. ומיד כאשר חצה את מפתן דלתות הברזל הוא פנה לאשתו הטרייה ואמר לה: 'דלתות הברזל הן סמל לרצון; בחרתי במקום זה להודיע לך שהחל מהיום לא אדבר אלייך אלא עברית'. אמי, שהיו לה רק מושגים קלושים בשפה זו, סברה שהוא מתלוצץ. אבל הכול התרחש כפי שהוא אמר. והחל מאותו יום הייתה אמי לתלמידה הראשונה שלו; הוא דיבר אליה רק עברית".

החלטתו של בן-יהודה הייתה כבדת משקל בהשלכותיה, והיא עלתה לו במחיר רדיפות רבות מצד יהודים שומרי דת בירושלים שבה הוא חי. בעיניהם לא יכלה העברית לשמש אלא כשפת תפילה ולימוד של כתבי הקודש. העוינות שבה נתקל בן-יהודה הרחיקה לכת ופגעה גם בבנו, הילד הראשון בעת החדשה, ששפת אמו המדוברת הייתה שפת התנ"ך. לילד הזה נותר זיכרון מר מן הצרות שרגשו עליו בשל כך. לא היה לו חבר בן גילו, שאיתו היה יכול לשוחח, וניסיונותיו של אביו לנחמו גרמו לאירוע עצוב אחר: "כדי שלא אהיה בודד מדי, שכן לא היו לי חברים בני גילי, העניק לי אבי כלב מתנה. יום אחד יצאתי לטייל עם הכלב, ומבלי שרציתי להרע לאיש השמעתי באוזניו מלים בעברית. יהודים דתיים שעברו במקום הזדעזעו, והם סקלו את הכלב באבנים והרגוהו. אבי הקים לזכרו של הכלב מצבה קטנה, כיוון שהוא היה הקורבן הראשון של השפה העברית".

הייתה סכנה, אפוא, שפני הדור יהיו כפני הכלב. בימים אלה יצא בעברית הספר "גלגולי לשון" מאת גיא דויטשר. מצאתי שם תיאור נפלא של השפה:

מבין אינספור הישגיה של האנושות, לשפה שמור ללא ספק מקום של כבוד. המצאות אחרות – הגלגל, החקלאות, אטב הכביסה – חוללו תמורות בקיומנו החומרי, אך הופעתה של השפה היא שעשתה אותנו בני-אדם. שאר ההמצאות מחוירות ביחס לשפה, משום שכל מה שאי-פעם השגנו מותנה בקיומה של השפה ונובע ממנה. ללא שפה לא היינו יכולים לעולם לצאת לדרך: להעפיל אל השררה שיש לנו על שאר בעלי-החיים, ואפילו על איתני הטבע עצמם.

אך השפה היא ראשונה במעלה לא רק בשל העובדה שקדמה לשאר ההמצאות. היא מכשיר מתוחכם להפליא בזכות עצמו, המבוסס על רעיון גאוני בפשטותו: ההמצאה המופלאה הזו, היודעת להפיק מעשרים וחמישה או שלושים צלילים מגוון אינסופי של מבעים, אשר כשלעצמם אינם דומים כהוא זה למה שמתרחש בנפשנו, אך מקנים לנו את היכולת לשתף אחרים בצפונותיה, ולחשוף בפני אלה שאינם יכולים לרדת לעומקה את כל דמיונותינו ורחשי לבנו. עם זאת, בכל שירי ההלל יש פגם אחד, שכן מחווה זו לסגולותיה של השפה מצניעה סתירה פשוטה אך מכרעת. השפה היא המצאתה הגדולה של האנושות – להוציא, כמובן, את העובדה שהיא מעולם לא הומצאה.

השפה העברית אפשרה את עשרת הדיברות. בלעדיהם – לא היה יסוד לציוויליזציה המערבית ולא היה היסוד לזהות היהודית, כלומר לזכותה של המדינה היהודית שעליה עלינו להגן. לא רק על אדמתה, אלא גם על תרבותה.